

כשנתערבו זבחים של אנשים שונים, ואי אפשר להקריב כל אחד לשם בעליו בגלל הבעיה בסמיכה, דעת הרמב"ם שיכול האחד לתת את קרבנו לחברו להתכפר בו. בדרך כלל מכירת קרבן איננה מועילה כלל, ונאמרו טעמים שונים למה כאן לדעתו הדבר אפשרי.

הדין לחלל על מעות בשווי הבהמה היקרה ביותר בתערובת נועד לאפשר את החילול, שכן לכתחילה יש לחלל הקדש על דבר שאינו זול ממנו. ומשתמע במשנה שחובה על הבעלים לחלל את כל התערובת ולא להשאיר חלק ממנה מסופק, למרות שלשם כך יצטרך להוסיף מעות מביתו. יש מי שאומר שאינה חובה; או שזוהי חובה מטעם אחר, שהתחייבות האדם להביא קרבן יוצרת חובה עצמית להביא קרבן חדש בשווי קרבנו הקודם במקרה שהלה אבד ('חידושים וביאורים').

איסורי מזבח (עא, א-ב)

המונח "איסורי מזבח" נקבע ברמב"ם כשם לקבוצת הבהמות הפסולות להקרבה. בתורה הוזכרו במפורש כפסולים לקרבן רק בעלי מומים (שלא הוזכרו במשנה, כי ניתן לזהות אותם בתערובת) ואתנן ומחיר. יתר הפסולים נלמדו מדרשות שונות, כמפורט ברש"י למשנתנו.

סיבות הפסול מתחלקות לשני סוגים עיקריים: אלו שיש בהם פגם גופני מסוים, כגון בעלי מומים; ואלו שנקשר בהם פגם מוסרי, בתחום של עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. הפסולים שהוזכרו במשנתנו הם:

א. נוגח – בהמה שהרגה אדם. אם הדבר היה בפני עדים – הבהמה נהרגת על ידי בית הדין, ככתוב: "וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל השור" (שמות כא, כח). כאשר לא היו שני עדים בשעת המעשה, אלא עד אחד, או הבעלים של הבהמה (עיין רש"י ותוס' ד"ה על), השור אינו נהרג. מכל מקום, לעניין הלכות אחרות הנובעות מן המעשה, הרי גם עדותו של עד אחד מתקבלת, וכלל הוא: "עד אחד נאמן באיסורין", ולפיכך הבהמה נפסלת.

ב. רובע ונרבע – הרובע הוא בעל חיים זכר שרבע איש או אשה (סנהדרין נד ע"ב), והנרבע הוא בעל חיים, זכר או נקבה, שנרבע לאיש (עבודה זרה כב ע"ב). דין בהמות אלו, שכאשר האדם ששכב עמם נהרג על כך, כלומר, שהיו עדים והתראה בשעת המעשה, הרי גם הבהמה נהרגת, ככתוב (ויקרא כ, טו-טז): "ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת, ואת הבהמה תהרגו. ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה, והרגת את האשה ואת הבהמה". המשנה מדברת במקרה שאין עדות כנדרש, כאמור לעיל לגבי נוגח.

ג. מוקצה ונעבד – "נעבד" הוא בהמה שעשאוה עבודה זרה, כגון שהשתחוה לה או הקריבו לה קרבנות, בניגוד ל"מוקצה", שאינו עבודה זרה בעצמו, אלא מיועד להקרבה לפני עבודה זרה.

ד. אתנן ומחיר – אתנן זונה הוא דבר הניתן לזונה כשכר על ביאתה. מחיר כלב הוא דבר שניתן בתמורה לקניית כלב. על שניהם נאמר בתורה (דברים כג, ט): "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך לכל נדר, כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם" (להבהרת ה"תועבה" במחיר כלב עיין ברמב"ן ובמשך חכמה שם).

ה. כלאים – בהמה שנולדה מזיווג שני סוגי בהמות, כדוגמת כבש עם עז.

ו. טריפה – בהמה שאירע לה פצע שעשוי להמית אותה, מ"ח הטריפות שמנו חכמים (חולין פ"ג מ"א), והיא אסורה באכילה.

ז. יוצא דופן – בהמה שלא נולדה בלידה טבעית, אלא הוצאה דרך דפנות הרחם ("ניתוח קיסרי").

מערכה קעב. החלת דין 'דיחוי' מחמת תערובת ופסול מדרבנן (עג,ב)

להקריב את התערובת: האם יש בכוחו של איסור דרבנן ליצור 'דיחוי' עד כדי קביעה שאפילו בדיעבד הקרבן לא עלה לבעלים!?

דעת רבא: קרבן כשר שהתערב בפסול, ונאסר בהקרבה – נפסל לגמרי

נאמר במשנה, שזבחים שהתערבו בהם בהמות האסורות בהקרבה – לא יקרבו. מן הסוגיה (עב,א-עג,ב) מתברר, שהבהמה הפסולה להקרבה אינה בטלה ברוב, משום שבעלי חיים חשובים הם, ואינם בטלים. אף על פי כן, היה מקום להתיר לקחת בהמה ולהפרידה מן התערובת, ולדון אותה כבהמה כשרה על פי הכלל: "כל דפריש – מרובא פריש", ובתנאי שיניעם ממקום למקום, כך שהבהמה האסורה לא תהיה קבועה במקום מסוים. מכל מקום אין לעשות כן, גזרה

דין 'דיחוי' פירושו, שקרבן שהיה פסול בשלב מסוים – אינו חוזר להכשרו, אפילו לאחר שיתוקן הפסול (פרט לקרבן בעל מום עובר, עליו יש לימוד מיוחד שכשיתרפא יחזור לכשרותו. יומא סד, א). הסוגיה עוסקת בשאלה: מה דינו של קרבן שלא חל פסול בו עצמו, אלא שנאסר להקרבה מחמת שהתערב בקרבן פסול? האם נדחה בכך מלהקריבו?

שאלה זו מתעוררת בשני מצבים: האחד, כאשר התערובת התבררה בדרך כלשהי, וכעת אנו יודעים שלפנינו קרבן כשר – האם בזמן שהיה מעורב כבר נדחה ואין לו תקנה? השני, כאשר התערובת לא התבררה ובכל זאת היא הוקרבה שלא כדין, וכעת אנו יודעים שהקרבן הכשר הוקרב בכלל התערובת – האם בדיעבד הקרבן כשר ועלה לבעליו? במקרה זה, השאלה מתעוררת ביתר תוקף כאשר הפסול שנתערב בטל ברוב מדאורייתא, ורק מגזירת חכמים נאסר

כשר בתכלית, אלא שאיננו יודעים מיהו. ב. גם כשמדאורייתא ניתן להקריבו, משום שהאיסור המעורב בטל ברוב – האיסור מדרבנן מחשיבו כדחוי.

הגמרא מקשה על כך ממשנה בקינים על תערובת עופות הבאים לעולה ולחטאת, שאם הכהן עבר והקריבן – יש להכשיר את העופות שנעשו כדין, ואיננו אומרים שהשעה בה היו מעורבים מחשיבה אותם כדחויים לעולם! כמו כן קשה מדברי ר' אליעזר (להלן עזב), שאברי בעל מום שנתערבו באברי תמימים, ואחר כך הוקרב אחד מהם בטעות – הותרו השאר בהקרבה, ולא נדחו מחמת היותם קודם לכן בתערובת! רבא משיב על כך, שמשניות אלו סוברות שאין דין דיחוי, בבעלי חיים (המשנה בקינים)² או אף בשחוטין (דעת ר' אליעזר).

כיצד דיחוי מדרבנן יכול לפסול קרבן?

המפרשים (שטמ"ק אות ו, ועוד) דנים בשאלה, כיצד יכולים חכמים לקבוע שקרבן מסוים אינו מרצה? הרי כלל הוא, שאין בכוחם של חכמים לעקור דבר מן התורה ב"קום ועשה", כלומר, באופן הגורם לעשיית עבירה בידיים, והרי כאן הקביעה שאינו מרצה מחייבת הבאת קרבן חדש, שמדאורייתא אין חובה להביאו. ובשלמא בעולה ושלמים, הבאים בנדבה, ניתן להביא קרבן נוסף כנדבה, אך בחטאת ואשם, שאינם באים בנדבה, הקרבן החדש הוא חולין בעזרה!

כך נאמר במפורש בגמ' ביבמות (צ,א), בעניין דומה: "דם שנטמא וזרקו... במזיד – לא הורצה. והא הכא, דמדאורייתא ארצויי מרצה... ואמרי רבנן לא הורצה, וקא הדר מעייל חולין לעזרה! אמר ר' יוסי בר חנינא: מאי 'לא הורצה' דקאמר? – להתיר בשר באכילה, אבל בעלים נתכפרו". מכאן, שאין כח ביד חכמים לקבוע שקרבן אינו מרצה לבעליו ועליו להביא קרבן חדש!

תשובות המפרשים לשאלה זו

א. יש מי שפירש, שדברי רבא "לא מרצי" אין פירושה שהבעלים צריכים להביא קרבן חדש, אלא שהקרבן פסול **במובן מסוים**, לעניין זה שאימוריו לא יוקטרו ובשרו לא יאכל, בדומה לאמור בגמ' ביבמות הנ"ל (מצפה איתן). ברם, השטמ"ק העלה אפשרות זו ודחאה, מכח קושיית הגמ' על רבא מהמשנה בקינים, אודות כהן שהקריב עולות המעורבות בחטאות: הרי שם "מחצה כשר" אין פירושו שניתן להקטיר או לאכול את העופות המעורבים (אין לאכול את החטאות, שמא הן עולות; ואין להקטיר את העולות, שמא הן חטאות). אלא רק שהבעלים יצאו ידי

שמה יעשו זאת בלא הנעה ממקום למקום, כשהאיסור עודנו קבוע במקומו, אז אין הולכים אחר הרוב.

בתוספות (ד"ה אלא) מבואר, שעצם הדין שהבהמה אינה בטלה הוא מדרבנן, שכן מדאורייתא כל תערובת בטלה ברוב (פרט לתערובת שבה האיסור מתמוג בהיתר ונותן בו טעם). כמו כן, הגדרת הבהמה המעורבת כ'קבוע' היא מדרבנן, שכן אמנם ההלכה ש"כל קבוע כמחצה על מחצה דמי" היא מדאורייתא, אך זאת דווקא כשהאיסור ניכר ומובדל במקום מסוים (ואז גם דבר הפורש מן המקום הקבוע ואחר כך מתערב נחשב 'קבוע', אם הפרישה ממקום קביעותו היתה בפנינו)¹. נמצא, שחכמים גזרו כאן שלוש גזרות: א. לאסור את התערובת, על ידי הקביעה שבעלי חיים אינם בטלים. ב. לאסור את הפורש ממנה, על ידי החשבת האיסור קבוע למרות שאין לו מקום מסוים. ג. להמנע מביטול הקביעות על ידי נידוד הבהמות, מחשש שמא יתירו את ההקרבה ללא הנידוד.

רבא אומר על כך: "השתא דאמרי רבנן לא נקריב – אי נקריב לא מרצי". בהמשך הסוגיה מתברר שהדבר נובע מדין 'דיחוי', שכן בשעה שהקרבן התערב לא היה אפשר להקריבו, מחשש שהוא הפסול, ובכך נדחה לגמרי מהקרבה, אפילו אם הוכר לבסוף (מפרש ד"ה אי מקריב), או הוקרב עם כל התערובת.

"ניכבשינהו דנינידו". כאשר בהמה אסורה התערבה בבהמות מותרות, היה ראוי להתיר לפזר את הבהמות ולבטל את קביעותן במקום מסוים, וכך ניתן יהיה להתיר כל אחת מהן הפורשת מן הקבוצה, בהנחה ש"כל דפריש – מרובא פריש". חז"ל גזרו שלא לעשות כן, שמא יקחו מן הקבוע (על השאלה האם זוהי גזירה מיוחדת בקדשים עיין במערכה קע). רבא קובע, שגזירה זו פוסלת את הקרבן אף בדיעבד, ואף אם הקריבוהו – אינו מרצה על בעליו. הדבר מעלה את השאלה העקרונית, כיצד יכולים חכמים לבטל ריצויו של קרבן.

החידוש בדברי רבא כפול: א. הקביעה שקרבן כשר שהתערב בפסולים נחשב דחוי, למרות שכשלעצמו הרי הוא

1. במפרש (ד"ה אי מקריב) מופיעות דעות שונות בנקודה זו, האם יש כאן קבוע מדאורייתא.
2. בקרן אורה (עד,א) הקשה, מה בכך שבעלי חיים אינם נדחים? הרי כשישחוט את הבהמה עדיין היא עומדת באיסורה, וראוי שיחול עליה כעת פסול דיחוי! ותיקן

באור שמח (הל' מעשה הקרבנות טזב), שלאחר שנשחטו בטלה חשיבותם, ובטלים ברוב (כדין אגוזים שנתפצעו, גיטין נדב). אולי אפשר לתרץ אחרת, שמכיוון שפסול דיחוי יסודו בהיסח הדעת מלהקריבו – כשעומד כעת ושוחט את הקרבן לא יתכן שעצם מעשה ההקרבה יחדש בו פסול דיחוי.

קרבה, כלומר, שלכתחילה אין להקריבה, אך אם הקריבה – אין בכוחם של חכמים להפקיע את כפרתה, וכך כותבים גם תוס' שם (ד"ה שלא יאמרו). אולם רבנו מנוח מפרש את המילים "אינה מכפרת" כפשוטן, שאפילו אם הוקרבה – אין הקרבן עולה לו (וכן משמע ברמב"ם הל' איסורי מזבח ה"ז, עיין ר"י קורקוס ורדב"ז), ומבאר זאת כאמור, משום "הפקר בית דין הפקר", וכך כותבים הרשב"א והמיוחס לריטב"א שם.

על פי יסוד זה מתעורר קושי על הגמ' ביבמות הנ"ל: מדוע הניחה שאין חכמים יכולים לבטל את כפרת הקרבן? והרי "הפקר בית דין הפקר"! על כך משיב רבנו מנוח, שניתן להפקיע את הבעלות על הקרבן רק עד השחיטה, כמו במקרה כאן ובגיטין, שהבעיה בקרבן נוצרה לפני תחילת עבודתו, אך ביבמות מדובר על בעיה שנוצרה אחרי השחיטה (דם שנטמא), ובשעה זו לא ניתן להפקיע את הבעלות⁸. טעמו של דבר, שכל עוד יש על הקרבן קדושת דמים בלבד, וניתן לפדותו אם יפול בו מום – ניתן גם להפקירו, אך משנשחט וחלה עליו קדושת הגוף, ואינו נפדה – אי אפשר גם להפקירו (אור שמח הל' פסולי המוקדשין וי"ז).

יש להעיר על שתי נקודות העולות משיטת רבנו מנוח: 1. לדעתו, הגורם לכך שהקרבן לא הורצה אינו עצם הדיחוי מחמת גזירת חכמים, אלא הפקרו של בית הדין. לכאורה בסוגיה מוכח שלא כן, שהרי הגמ' אומרת, שלדעה שאין דיחוי בבעלי חיים – הקרבן מרצה, והרי גם אם אין דיחוי יכלו חכמים להפקיר את ממונו! ויש ליישב, שחכמים הפקירו את ממונו רק משום שיש דיחוי, וזאת כדי לתת לגזרתם תוקף דומה לזה של דאורייתא, אבל במקום שאין דיחוי, ואפילו פסול דאורייתא חוזר לכשרותו – לא רצו חכמים להפקיר קרבנו ולתת לגזרתם תוקף יותר משל תורה (עיין 'למטה יהודה', ד"ה אי נקריב, בסופו). 2. לפי סברתו, שעצם הדיחוי מחמת גזירת חכמים אינו נחשב כדיחוי מדאורייתא, אלא רק בצירוף "הפקר בית דין", יש מקום לומר שאין כוונת רבא לקבוע כלל גורף, שבכל מקום שאמרו חכמים שאין להקריב – מיד נדחה הקרבן ואם הקריב לא ריצה. הדבר מסור לדעת חכמים, האם להחמיר בגזירתם עד

חובתם, ומה הקושי מכאן על רבא, אם גם לדעתו הבעלים יצאו ידי חובה?³

ב. בשטמ"ק (בהשמטות, אות ו) מובא תירוץ ריב"ם⁴, שאכן חיבו חכמים להביא קרבן חדש, אך זאת רק בקרבנות שניתן להביאם מספק, כגון עולה וכן חטאת העוף הבאה על הספק⁵. כעין זה כתב החזון איש (קמא סי' לד, ג), שדברי רבא נאמרו רק על עולה ושלמים, הבאים בנדבה, ולא בחטאת ואשם. לפי זה קושיית הגמ' ממסכת קינים היא מדין העולות, שניתן להביאן בנדבה, ולא מן החטאות. בשטמ"ק הקשה על תירוץ זה, שבגמ' משמע שדינו של רבא נאמר בכל הקרבנות, גם באלו שאינם באים בנדבה ומספק, כגון חטאת בהמה ואשם.

ג. המפרש (ד"ה אי מקריב לא מרצי) כותב: "ונראה לי מדאורייתא בשעת קביעותא לא חזו עד דניידי, וגזרו ביה רבנן משום קביעותא והוו להו דחויין מן התורה". ופירש במקדש דוד (סי' לג, ב) שכוונתו לתרץ את השאלה כך: יש כאן דיחוי מדאורייתא בשעת הקביעות, אלא שדיחוי זה ניתן לתיקון על ידי שינייד את הבהמות, כפי שקיימא לן: "כל שבידו [לתקן] – לא הוי דיחוי" (לעיל לד, ב), ובאה גזירת חכמים שלא לנייד ומשאירה את הקרבן על דיחוי מדאורייתא. נמצא, שאין כח ביד חכמים ליצור דיחוי, אלא רק לבטל את האפשרות לתקן את הדיחוי⁶.

ד. רבנו מנוח (מבעלי התוספות, מוזכר בתוס' בקידושין ב, א ד"ה מאי שנא), המובא בשטמ"ק, סובר שגזירת חכמים מבטלת את כפרת הקרבן, על פי הכלל "הפקר בית דין – הפקר", כלומר, חכמים מוסמכים להפקיע ממון מיד בעליו, והפקעה זו תקפה גם אם יש לה השלכות על דיני דאורייתא. ממילא אף כאן, חכמים הפקירו את הקרבן והפקיעו את הבעלות עליו, וממילא מדאורייתא אין הקרבן מכפר על בעליו⁷.

רבנו מנוח מביא דוגמא נוספת לכך מהגמ' בגיטין (נה, א-ב), שם נאמר (לדעת רב יהודה), שתיקנו חכמים שבהמה שנגזלה, ודבר הגזלה התפרסם ברבים, והגולן הביאה למקדש כקרבן חטאת – אין החטאת מכפרת עליו, למרות שמדאורייתא היא שלו, מחמת יאוש הבעלים. רש"י שם (ד"ה ומה טעם) כותב, ש"אינה מכפרת" פירושו: אינה

6. חיזוק להבנה זו בדברי המפרש מלשונו בד"ה ותנן: "והא הכא דאילו אתי ברישא לאימלוכי אמרינן ליה: לא תקריב, דכתיב 'ואשה לא תתנו מהם'", הרי שטרח להדגיש שזהו איסור דאורייתא (וראה להלן מערכה קפא: דעת ר' אליעזר, על החידוש בדברי המפרש בנקודה זו). רש"י (כתב יד השלם) מפרש אחרת, וכותב בפשטות: "אי מקריב לא מרצי – דאידיחי ליה מדרבנן", וכן בד"ה קרב הראש לא כתב שאיסור הקרבת תערובת בעל מום הוא מדאורייתא (וזהו המקור להגת השטמ"ק אות כד).

7. לדיון על האפשרות להפקיר קרבן עיין נתיבות הקודש בשם הגרי"ז.

8. בחמדת דניאל הקשה על רבנו מנוח מקושיית הגמ' מתערובת אברים באברי בעל מום, והרי תערובת זו הינה לאחר השחיטה, ובכל זאת סוברת הגמ' שלדברי רבא אין תקנה לאברי התמימים! על כך יש להשיב, שבתערובת אברים לא חייבוהו חכמים להביא קרבן חדש, שהרי בלאו הכי כבר נתכפר בזריקת הדם, ולכן אין צורך בסברת "הפקר בית דין הפקר".

3. בזבחי אפרים תירץ, שהגמ' סוברת ש"כשר" בקינין נאמר אפילו לעניין אכילה, במקרה שהעופות יוכרו לאחר מכן, איזה לחטאת ואיזה לעולה, ומכך קושייתו.

4. לשונו: "ותימה להר" שמואל... ויתרץ ר"י אחיו", ונראה שהכוונה לר' יצחק בן מאיר, אחי רבנו תם והרשב"ם.

5. לשונו: "דכשיביא קרבן אחר – מתנה. אם היה מחויב עולה, כשיביא עולה אחרת – מתנה: אם אינו מחויב – תהיה נדבה". ואפילו היה מחויב חטאת... יביא חטאת העוף הבאה על הספק". דבריו צריכים ביאור, מדוע החשיב זאת כספק והצריך תנאי? הרי מדאורייתא הקרבן כשר בוודאי! ואם פירש שרבא מדבר על מי שהקריב רק חלק מן התערובת, ולכן יש ספק האם יצא ידי חובתו, ועליו להביא קרבן חדש מספק – אם כן לא חידש רבא מאומה. באשר לאפשרות להביא חטאת העוף מחמת גזירת חכמים – ברמב"ם מביאר שספק זבה מחמת כתם, שטומאתה מדרבנן, חייבת חטאת העוף הבאה על הספק (פירוש המשנה בנידה פ"ו מ"ד; הל' מחוסרי כפרה א, ו): "כל מקום שאמרנו שהיא ספק זבה הרי זו מביאה קרבן", בהשוואה להל' איסורי ביאה פ"ט הל' יב, יד, לט).

נתערב קומצה בשייריה. הקומץ מיועד להקטרה, והשיירים לאכילה. כאשר הקומץ התערב בשיירים ואי אפשר להבדיל ביניהם – אסור להקריב את המנחה כולה, מפני האיסור להקריב שיירים: "כל שממנו לאישים – הרי הוא בכל תקטירו". למרות זאת, אם עבר והקטיר את כל המנחה – יצא ידי חובתו, ואיננו אומרים שהמנחה נפסלה לגמרי מדין "דיחוי". במפרשים נאמרו על כך מספר טעמים.

המפרש (עח,א) כותב לגבי תערובת בדם פסולים ודם התמצית: "אם לא נמלך ונתן כשר... דאפילו לכתחילה, אי לא משום גזירה היה מכשיר". נראה שבא להסביר את החילוק מהדין האמור כאן, שהדין שם שלכתחילה לא יזרוק אינו אלא משום גזירה, וכמבואר בגמ' (עט,ב), ואילו בסוגיה כאן האיסור לכתחילה הוא מדאורייתא (כפירוש בעל מקדש דוד בשיטתו, ראה לעיל), ולכן הקרבן נחשב כדחוי אף בדיעבד.

כאמור, לדעת תוס' האיסור בתערובת בהמות אף הוא מדרבנן. על פי זה כתבו אחרונים, שיש להבחין בין שני מיני גזרות: גזירת חכמים בנדון דידן היא קביעה עקרונית, שבעלי חיים אינם בטלים, ובוזה החמירו בגזירתם שהקרבן ידחה לגמרי. לעומת זאת, גזירת חכמים בתערובת דמים אינה אלא חשש שמא יתירו לזרוק את הדם במקרה אחר, שהדם הפסול יהיה רוב (קין אורה ודרכי יושר עח,א, על פי הגמ' להלן עט,ב). אפשר שזוהי גם כוונת המפרש הנ"ל¹⁰.

10. שערי יושר, שער ג פי"ד, ולדעתו הדבר פשוט, ותמה על השטמ"ק שזקק לתירוצים אחרים; גר"ז, מובא בנתיבות הקודש כאן; חמדת דניאל, ועוד.

11. ראה לעיל מערכה טז הערה 10 ומערכה פו הערה 8, ובדברי האור שמח המובאים להלן.

12. על פי זה ביאר בחמדת דניאל, שהגמ' ביבמות, האומרת שאין כח ביד חכמים לפסול קרבן, איננה שוללת לגמרי את הדבר. כוונתה לומר שלא ראוי לחכמים לגזור שדם שנטמא לא ירצה, ובכך יגרמו דיחוי ויחייבו להביא קרבן חדש. אבל בנדון דידן אין מקום לומר כך, כי לא מדובר על גזירה מיוחדת בקדשים, אלא זהו דין כללי שבעלי חיים אינם בטלים ברוב.

13. וכך משמע יותר בלשון רש"י כתי"י השלם שם: "ואם לא נמלך ונתן כשר – ואפילו לתנא קמא, דטעמא דלכתחילה לא משום גזירה בעלמא הוא, דילמא אתי למכשר דם פסולין לזריקה בעינייהו".

כדי שיפקירו ממונו, ואפשר שלא בכל מקרה אמרו זאת. בכך ניתן ליישב את הקושיות דלהלן על רבא מן המקומות שבהם מצינו שגזירת חכמים לא פסלה את הקרבן.

ה. באור שמח (הל' פסולי המוקדשין ויז) מנמק אחרת את יכולתם של חכמים לבטל קרבן מדאורייתא: קרבן אינו קרב אלא בהסכמת בעליו, ואם הוקרב בלא רצון הבעלים – אינו מכפר (כריתות ז ע"א). כשחכמים הורו שקרבן מסוים אינו מרצה, אנו מניחים שאין ברצון הבעלים להתכפר בקרבן הקודם, וממילא אינו מכפר עליו⁹.

ו. התירוץ המקובל יותר בקרב האחרונים, שפסול דיחוי שונה משאר הפסולים, ודבר הנדחה מחמת גזירת חכמים נחשב דחוי מדאורייתא¹⁰. טעמו של דבר, שעניינו של הדיחוי הוא כעין היסח הדעת, והדבר תלוי בדעת האדם¹¹. ממילא, כאשר הוא יודע שהקרבן אינו כשר, מאיזה טעם שיהיה – נדחה הקרבן. ראייה לדבר מהגמ' לעיל (יב,ב) ושם תוס' ד"ה הכא), האומרת שהאוכל חלב והפריש קרבן, והורו בית דין שחלב מותר, וחזרו בהם – הקרבן נדחה, אף על פי שלא היתה דחייתו אלא בטעות¹².

דם כשר שנתערב בפסול – אינו נדחה

בהמשך הפרק נשנו שלושה מקרים בהם דם שנתערב נאסר לזריקה, ובכל זאת, אם זרק – הקרבן כשר בדיעבד: א. תערובת דם כשר בדם פסולין ודם התמצית (עח,א). ב. הניתנים למעלה שנתערבו בניתנים למטה (עט,ב). ג. הניתנים בחוץ שנתערבו בניתנים בפנים (פא,ב). יש לשאול, מדוע בדיעבד הדם כשר, ולא נדחה מחמת התערובת, כדברי רבא?! ולא מסתבר להעמיד את המשניות הללו כדעה שאין דיחוי אפילו בשחוטין, שהרי אלו משניות סתמיות (והרמב"ם פסקן להלכה), וראוי היה לגמרא כאן להקשות מהן (טהרת הקודש עט,ב).

קושיה דומה קיימת גם מהמשנה במנחות (כג ע"א): "נתערב קומצה [של מנחה] בשייריה... לא יקטיר, ואם הקטיר – עולה לבעלים". מדוע התערובת לא נפסלה לגמרי משום דיחוי?

במפרשים חילקו בין תערובת בהמות ואברים לבין תערובת דם באופנים שונים:

9. לדעתו, הגמ' ביבמות הנ"ל אינה מסבירה כך את דין דם שנטמא וזרקו במזיד, משום שהזרק דם טמא במזיד מוכיח בכך שאין רצונו לקיים את דברי חכמים, ואם כן הוא רוצה גם להתכפר בניגוד לרצון חכמים. אך יש לשאול, הרי הכהן הוא הזורק את הדם, ולגבי הבעלים יש להניח שאין רצונם להתכפר בכך! ועוד, שמדברי רבא משמע שאף המקריב במזיד לא יצא ידי חובתו.

באור שמח הקשה על תירוץ, מכושיית הגמ' על רבא מהמשנה בקינים: הרי בתערובת עופות חטאת בעולה מדובר על קרבנם של מחוסרי כפרה, ובהם אין צורך בדעת המקריב (נדרים לה,ב), ואם כן מה מקום לקושיית הגמ'? הרי גם רבא צריך להודות שהקרה זו עולה לו, ואין בכוחם של חכמים לבטלה! הוא מיישב, שהמשנה בקינים מדברת גם על תערובת שקולה, מחצה על מחצה, שבה אין ביטול ברוב, ויש איסור דאורייתא להקריב את התערובת. הקושיה משם על רבא איננה על החידוש שפסול מדרבנן מבטל את ההקרה, אלא על החידוש שפסול מחמת תערובת נחשב דחוי.

שרת), ולכן אין בכוחם של חכמים להפקיע את הבעלות על הקרבן ולחייב קרבן חדש (חמדת דניאל).

כיוצא בזה חילק בערוך השולחן (סי' קכח יח-כא) מכיוון אחר: מכיוון שכבר שחט – לא העמידו חכמים דבריהם לומר שאפילו אם זרק לא הורצה, ורק באברים, שאינם מעכבים את הכפרה, העמידו דבריהם (ולכן הגמ' הקשתה על רבא מאברים ולא מדם). נראה שתירוץ זה מתאים לשיטתו העקרונית של רבנו מנחם שתלה זאת ב"הפקר בית דין", ואם כן הדבר מסור ביד חכמים להחליט אימתי הקרבן נדחה ואימתי לא, כפי שהתבאר.

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ו,א) פוסק: "כל הזבחים שנתערב בהן אחת מחטאות המתות... כולן ימותו, לפי שבעלי חיים חשובין הן ואינן בטלין. ואם הקריב – הורצה, שאין בעלי חיים נדחין". הרמב"ם פוסק שלא כרבא, אבל לא שולל את סברתו העקרונית שמה שאסר להקריב מחמת תערובת נחשב דחוי. רק בבעלי חיים פסק שלא כמותו, משום שהלכה כדעה שאינם נדחים (אך הגר"א מצדד להלכה שבעלי חיים נדחים, עיין במערכה טז). על פי זה יוצא להלכה, שבאברים שנתערבו יש דחוי, ואפילו אם נכיר את התערובת ונזהה שאבר מסוים בה הינו כשר – כבר נפסל להקריב ואין לו תקנה.

במרומי שדה (עזב) סובר שהרמב"ם פסק שלא כרבא, שהרי הביא להלכה את המשניות הנ"ל על תערובת דמים, שבדיעבד אם לא נמלך ונתן – כשר (הל' פסולי המוקדשין ב,יב-יג וכג; ולדעתו רבא ייאלץ להעמיד גם אותן כחנן המצרי, שלית ליה דחוי כלל). על פי זה כתב, שהרמב"ם הזכיר את הטעם שאין בעלי חיים נדחין רק לרווחא דמילתא¹⁶.

סיכום

רבא מחדש, שקרבן כשר שהתערב בפסול – נדחה ונפסל

14. כד מבואר בכריתות כז,ב-כח,א "אמר ר' אושעיא: מטמא מקדש עשיר שהפריש קן לכבשתו והעני – הואיל ונדחה ידחה". ופרש"י ("ד"ה והעני): "דר' אושעיא לטעמיה, דאמר לקמן: מטמא מקדש עשיר והביא קרבן עני לא יצא". כך כתב הריטב"א בעבודה זרה (מז,א): "כיון דבדיעבד יצא בו – היכי חשיב ליה רב דימי דחוי?" (ולא כרבא"ד שם), וכן כתב גם בסוכה לג,א.

16. אם כן, היה מקום לומר הפוך, שכשיכול לזהות את הכשר אינו מתייחס מלהקריב וכשאינו יכול הרי הוא מתייחס.

17. בלחם משנה כתב, שאם לקח מן הקבוע והקריב – לא הורצה. נראה שכונתו ש"אם הקריב הורצה" אפילו הקריב רק אחד מן התערובת, ומשום שאנו תולים שהקריב מן הכשרים. וזה אפשרי רק כשלא לקח מן הקבוע, ואז יכולים אנו לומר "כל דפריש מרובא פריש", אבל בלוקח מן הקבוע, שהוא כמחצה על מחצה – ספק אם הורצה. ועיין בטהרת הקודש ובמעיל שמואל, שתמהו על הלחם משנה.

18. גם בחסדי דוד (ח,ז) כתב שאין הלכה כרבא ואפילו בתערובת דם ואברים, וציון לחזון נחום (זבחים ח,א) שהוכיח זאת; ברם, החזון"נ כתב זאת רק לגבי בעלי חיים, על פי הרמב"ם בפ"ו הנ"ל.

חילוק זה, כוחו יפה לעניין תערובת דם כשר בדם התמצית ודם פסולין, שמדאורייתא יש מקום לזרוק את כל התערובת "לשם מים" (עיין תוס' עזב, ד"ה בדם ולהלן מערכה קפד), ומדרבנן גזרו עליה שלא לזרוקה. ברם, בדם הניתן למעלה שנתערב בניתן למטה, או הניתן בחוץ שנתערב בניתן בפנים, קיים איסור מדאורייתא לזרוק את הדם, מפני שבכך הוא משנה את מקום אחד הקרבנות שבתערובת ונותנו במקום שאינו ראוי לו (והוא "לאו הבא מכלל עשה". חסדי דוד זבחים ח,י; אך עיין בחידושי הגר"ז כאן, שציידד ששינוי במקום הדם אינו גורם דיחוי). כמו כן במשנה במנחות הנ"ל, האיסור להקטיר את השיריים הוא מדאורייתא, "כל שממנו לאישים – הרי הוא בבל תקטירו!"

יש שכתבו חילוק אחר: לא נאמר 'דיחוי' אלא כשיש בקרבן פסול המעכב אף בדיעבד, ופסול כזה, אפילו אם התבטל – אינו חוזר להכשרו; ברם, פסול האוסר את ההקריבה לכתחילה בלבד – אינו פוסל משום דיחוי¹⁴. תערובת בעלי חיים כשרים ופסולים נחשבת לדבר הפוסל גם בדיעבד, שכן גם לאחר שהוקרב הראשון – הספק עומד במקומו, ולא נדע האם הקריב את הכשר עד שיקריב את כל התערובת. לעומת זאת בתערובת דמים, כשזורק את הדם המעורב יש לנו ודאות שהקרבן הכשר הוקרב, וכן כשיקטיר את כל המנחה כאחת¹⁵.

באור שמח (הל' מעשה הקרבנות טזב) הסביר את ההבדל באופן אחר, על פי יסוד חשוב בגדרי דיחוי: הדיחוי קשור להחלטת האדם שהקרבן נדחה. בתערובת בהמות או אברים, יתכן שהתערובת עוד תתברר ויכיר את הבהמה או האבר הכשר, ולפיכך האדם מחליט שלפי שעה לא יקריב את הקרבן עד שיתברר הדבר, והחלטה זו דוחה את הקרבן. לעומת זאת, בתערובת דם ומנחה אין אפשרות לזהות את הכשר מן הפסול, ולפיכך האדם לא קבע בדעתו שכעת לא יקריבם¹⁶.

על פי רבנו מנחם הנ"ל, המחלק בין קודם שחיטה לאחר שחיטה, משניות אלו מוסברות היטב: מדובר בהן על פסול שנוצר לאחר השחיטה (ובמנחות – לאחר הקידוש בכלי

14. כד מבואר בכריתות כז,ב-כח,א "אמר ר' אושעיא: מטמא מקדש עשיר שהפריש קן לכבשתו והעני – הואיל ונדחה ידחה". ופרש"י ("ד"ה והעני): "דר' אושעיא לטעמיה, דאמר לקמן: מטמא מקדש עשיר והביא קרבן עני לא יצא". כך כתב הריטב"א בעבודה זרה (מז,א): "כיון דבדיעבד יצא בו – היכי חשיב ליה רב דימי דחוי?" (ולא כרבא"ד שם), וכן כתב גם בסוכה לג,א.

על פי זה ניתן להסביר הלכות נוספות שבהם קרבן מסוים פסול לכתחילה וכשר בדיעבד: א. כשבשר הקרבן נטמא או יצא, לדעת ר' יהושע אסור לזרוק את הדם, משום ש"אם אין בשר – אין דם", ומכל מקום, אם זרק – הורצה (פסחים לד,ב). ב. קרבן פסח שבשרו נטמא, אף על פי שהחלב קיים – לא יזרוק את הדם, ואם זרק – הורצה, לדעה שאכילת הפסח אינה מעכבת (פסחים עח,ב). ג. שלמי עצרת ששחטן שלא לשמן בחוג השבועות שחל בשבת – לא יזרוק, ואם זרק – הורצה (ביצה כ,ב). בכל אלו האיסור לכתחילה בלבד, ולכן אינו דוחה את הקרבן.

15. עולת שלמה עטב, חזון איש קמא לד,ג; חמדת דניאל כאן. תירוץ זה מובן באשר לדם כשר ופסול שנתערבו בכוס אחד, וקשה, שרבא עצמו הלחן פא,א מעמיד את המשנה בתערובת כוסות. אמנם בשטמ"ק גורס שם "רבה", ועל כל פנים יוצא

בכמה משניות מצינו שדם או קומץ המנחה שנתערבו ונאסר להקריבם – כשרים בדיעבד כשהוקרבו, ולא נפסלו משום 'דיחוי'. לדעת רבנו מנוח הנ"ל הדבר מובן, שכן תערובת זו נוצרה לאחר השחיטה, ואין כח ביד חכמים להפקיר את קרבנו במצב זה. באחרונים נאמרו הסברים אחרים לדבר, כגון: דם מעורב אינו נדחה, כי אם יזרק – יהיה כשר בדיעבד, ואילו בהמה שנתערבה נדחית, כי גם לאחר שתיקרב – יהיה ספק בידינו האם הקרבן הכשר הוקרב, עד שיוקרבו כל הבהמות שבתערובת (עולת שלמה, ועוד).

הרמב"ם פסק שתערובת שהוקרבה כשרה כי בעלי חיים אינם נדחים, ומשמע שבתערובת אברים הלכה כרוב שיש דיחוי, ויש חולקים בדבר (מרומי שדה).

לגמרי, ואפילו אם הוקרב לאחר מכן – אינו מרצה, וזאת, למרות שאיסור הקרבתו מדרבנן בלבד.

יש מפרשים שכוונתו שהקרבן כשר, אבל לא יוקטר או ייאכל (מצפה איתן), או שדבריו נאמרו רק על קרבנות שניתן להביאם בנדבה (ריב"ם; חזו"א). ברם, דעת רוב המפרשים שהדברים כפשוטם, שגזירת חכמים פסלה לגמרי את הקרבן ובעליו נתחייב להביא קרבן חדש, והסבירו זאת בכמה דרכים: התערובת אסורה להקרבה מדאורייתא, ולכן זהו דיחוי גמור (המפרש); חכמים הפקירו את ממון הבעלים, ולכן הקרבן לא עלה לו, ויש כח בידם לעשות כן לפני שחיטת הקרבן (רבנו מנוח); הבעלים עצמו אינו רוצה להתכפר בניגוד לרצון חכמים, ולכן אין הקרבן מכפר עליו (אור שמח); דיחוי מסיבה כל שהיא, אפילו מחמת איסור דרבנן, דוחה את הקרבן אף מדאורייתא (אחרונים).

מערכה קעג. הקרבת קרבן ללא סמיכה (עד,ב)

עוד נאמר בגמ' (פסחים פט,א), שמי שיש לו ספק אם הוא חייב בקרבן פסח – אינו יכול להביא קרבן ולהתנות שאם אינו חייב בפסח יהיה זה קרבן שלמים, כי לא יוכל לסמוך עליו (שכן קרבן פסח אינו טעון סמיכה). כאן מתחדש, שהחובה לסמוך חמורה עד כדי כך שעדיף להימנע בשב ואל תעשה מהבאת קרבן פסח מאשר להביא קרבן שאולי הוא טעון סמיכה ולא נסמך.

מנגד, בכמה סוגיות נראה שכאשר אי אפשר לסמוך מסיבה כלשהי – ניתן להביא את הקרבן ללא סמיכה. כך למשל בגמ' בפסחים (סב,א) נאמר ש"ערל וטמא משלחין קרבנותיהן" למקדש, אף על פי שהם אינם יכולים לבוא למקדש (כניסת ערל למקדש שנויה במחלוקת, עיין שם בתוספות). בחלק מהסוגיות ניתן לומר שמדובר בקרבנות שאינם טעונים סמיכה (קרבן נשים, עופות, בכור מעשר ופסח, וקרבן ציבור). אך בחלקן נראה שמדובר גם בקרבן הטעון סמיכה (עיין בפירוט בתוס' כאן ד"ה והא), כגון המשנה בשקלים פ"ז מ"ד, האומרת שבהמה שנמצאה באזור ירושלים, ובעליה אינם ידועים – כנראה שהיא בהמת קדשים, ויש להקריבה, כלומר, לשם בעליה וללא סמיכה. כמו כן, אדם שיש ספק אם הוא חייב באשם מצורע – יכול להביאו על תנאי שהוא שלמים, ולא יסמוך סמיכה גמורה (גמ' להלן ע"ב ותוס' שם ד"ה אשם, על פי הדעה שאשם מצורע אינו טעון סמיכה מדאורייתא; אך עיין לעיל מערכה פ ולהלן מערכה קעח). עוד מצינו, ששני אנשים שיש להם ספק מי מהם חייב בקרבן נזיר מביאים קרבן ומתנים עליו (נזיר נז,א), וכן שני אנשים המסופקים מי מהם חייב חטאת (כריתות כג,א), ומסתבר שבמקרה זה אינם סומכים.

נאמר בתורה שמצוה על המביא קרבן לסמוך את ידיו על קרבנו: "וסמך ידו על ראש העולה ונרצה לו לכפר עליו" (ויקרא א,ד). הגמ' (זבחים ו,א) מבארת שהסמיכה אינה מעכבת, ובדיעבד אם הוקרב הקרבן ללא סמיכה – הרי הוא כשר ועלה לבעליו. הסוגיה עוסקת בשאלה, האם במקרה מיוחד, שבו לא ניתן לסמוך על הקרבן מסיבה כלשהי, מותר להביאו ללא סמיכה, או שמא עדיף שלא יובא כלל.

הסוגיות הסותרות

במשנה (עא,ב) נאמר שקרבנות שהתערבו זה בזה – "זה יקרב לשם מי שהוא וזה יקרב לשם מי שהוא". הגמ' כאן שואלת: כיצד ניתן לעשות זאת? "והא בעי סמיכה!" ואין לומר שכל אחד יסמוך על שני הקרבנות, שכן הסמיכה, שכרוכה בהישענות על הקרבן, היא "עבודה בקדשים", ואין לעשותה אלא אם כן חיובה ברור (עיין מערכה פ). רב יוסף מתרץ שמשנתנו עוסקת בקרבן נשים, הפטור מסמיכה. מכאן יש ללמוד כלל, שקרבן החייב סמיכה – אין להביאו ללא סמיכה, אפילו אם משום כך תימנע הקרבתו לגמרי ויצטרכו להמתין עד שיפול בו מום וייפדה.

כיוצא בזה נאמר בגמ' בגיטין (כח,ב), על המשנה שם האומרת שהשולח חטאתו ממדינת הים – מקריבין אותה בחזקת שהוא קיים. הגמ' שואלת, כיצד ניתן להקריב חטאת זו בלא בעליה וללא סמיכה? ותשובתה, שמדובר על קרבן שאין בו חיוב סמיכה, כגון קרבן של אשה, או חטאת העוף. מהסוגיה שם מוכח, שקרבן הטעון סמיכה – אין להקריבו ללא סמיכה, גם אם הבעלים אינו לפנינו.